

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

LEGAL REGULATION OF REPRODUCTIVE CLONING OF HUMANS IN THE MODERN WORLD

Соколенко О.Л., д.ю.н, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Петросова Р.А., студентка II курсу магістратури
юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті висвітлено проблему репродуктивного клонування людини, визначено його правові аспекти. Актуальність дослідження зумовлена розмаїттям підходів до правового регулювання суспільних відносин у сфері клонування, необхідністю правильного розуміння цього поняття, що забезпечує формування адекватного ставлення суспільства і держави до цього явища. Мета статті полягає у дослідженні правового регулювання суспільних відносин у сфері клонування людини в країнах ЄС та на їх основі виробленні концепції з цього питання для України. Визначено поняття клонування, час практичних можливостей його реалізації – перший випадок клонування живої істоти, що привернув увагу світової спільноти; це у свою чергу зумовило необхідність правового вирішення цієї проблеми на міжнародному та національному рівнях. Проаналізовано правові акти Європейського Союзу у цій сфері, а також законодавство конкретних країн, а саме Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії.

Розглянуто два доводи: за і проти репродуктивного клонування людини, їх обґрунтування, а також можливі проблеми правового статусу клону окремо та щодо людини-оригіналу. Визначено, що більшість країн світу виступають із позицією проти репродуктивного клонування та закріпили заборону його здійснення у своїх кримінальних кодексах. Проаналізовано, які саме види покарання передбачаються у вигляді відповідальності за скоєння таких діянь у законодавстві конкретних іноземних держав. З'ясовано, що існують країни, що не забороняють клонування живих істот, як правило, дозвіл на здійснення цих дій містять у своїх законодавствах ті держави, що тільки починають розвиватися.

Ключові слова: репродуктивне клонування людини, міжнародне законодавство, національне законодавство, кримінальна відповідальність, проблема сучасності, права людини.

The article highlights the problem of human reproductive cloning, identifies its legal aspects. The relevance of the study is due to the variety of approaches to the legal regulation of social relations in the field of cloning, the need for a correct understanding of this concept, which ensures the formation of an adequate attitude of society and the state to this phenomenon. The purpose of the article is to study the legal regulation of public relations in the field of human cloning in the EU, and on their basis to develop a concept on this issue for Ukraine. The legal acts of the European Union in this area were analyzed, as well as the legislation of specific foreign countries, namely Great Britain, France, Germany, and Italy. The concept of cloning was defined, the time of practical possibility of its realization – the first case of cloning of a living being, which in turn attracted the attention of the world community; this necessitated a legal solution to this problem at the international and national levels. Two arguments were considered: for and against reproductive cloning and their substantiation, as well as possible problems of the legal status of the clone separately and in relation to the original person. It has been determined that most countries in the world oppose reproductive cloning and have enshrined a ban on its implementation in their criminal codes. It is analyzed what types of punishment are provided in the form of responsibility for committing such acts in the legislation of specific foreign countries. It has been found that there are countries that do not prohibit the cloning of living beings, as a rule, the permission to carry out these actions is contained in the legislation of those states that are just beginning to develop.

Key words: reproductive cloning, human rights, international legislation, national legislation, criminal liability, modern problem

З розвитком науково-технічного прогресу закономірно є поява високих технологій, які у свою чергу потребують правового регулювання. Серед них можна виділити і клонування людини, що породжує велику кількість нероз'яснених питань у науці.

Ще в минулому столітті клонування було лише предметом обговорення письменників-фантастів та не мало місця в наукових дискусіях та суспільно-політичних дебатах. Стрімкий розвиток генної інженерії та біотехнологій у 1990-і роки створив умови для практичної можливості клонування живих істот.

Сьогодні клонуванням тварин нікого не здивуєш. Реальністю для дослідників є практична можливість клонування людської істоти.

Над проблемними аспектами клонування працювали Н.Л. Джоунс, Я.О. Триньова, В.А. Єгорова, О.Р. Антонюк, Г.К. Федоров.

Як відзначає Г.К. Федоров, процесу створення норм права зазвичай передують виявлення потреби у врегулюванні певної сфери суспільних відносин. При цьому здійснюється науковий аналіз, оцінка дійсності, вироблення поглядів і концепцій про майбутнє правове регулювання, максимальне врахування суспільної думки та думки окремих фахівців – практиків і вчених [1].

Але, незважаючи на те, що операції з репродуктивного клонування не є широко розповсюдженими, відсутність

точних даних про їх наслідки вимагає здійснення попереджувального правового регулювання, в тому числі з використанням кримінально-правових заборон.

Клонування – це метод розмноження статевозрілих істот (тварин та людей), за допомогою якого новий організм з'являється безстатевим способом та є генетично ідентичним організму, який мається на меті клонувати. Слово «клон» спочатку вживалося для позначення групи рослин, що були отримані вегетативним способом. Перші спроби клонування тварини з'явилися у середині ХХ ст. Зрозумілим є те, що ці експерименти не завершилися на флорі та фауні, а почали проводитись і на людях. Клонування людини – це проблема етична, світоглядна, філософська, вона має свої правові питання.

Інтерес громадськості до клонування поступово зростає після проведення експерименту в 1997 р. доктором Яном Вілмутом (Шотландія), який клонував вівцю Доллі [2]. Ця спроба була не досить вдалою, бо невдовзі вівця померла. Міжнародне співробітництво також звернуло на це увагу. Негативну оцінку цьому дослідженню надали усі країни. Таким чином з'явилися міжнародні та європейські акти: Загальна декларація ООН із геному та прав людини, Додатковий протокол про заборону клонування людини до Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину, Хартія Європейського Союзу про основні права.

В Європі існує єдиний нині міжнародний акт, що встановлює заборону клонування людини, – Додатковий протокол про заборону клонування людини 1998 р. до Конвенції Ради Європи, про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р. [3], який був підписаний більшістю європейських країн. Його значення полягало в тому, що тут вперше легально була визначена позиція міжнародного співробітництва щодо процесу клонування людини та зроблені кроки для подальшого правового регулювання цього питання на різних рівнях. Для України він набрав чинності 1.03.2001.

У 1997 році була прийнята Загальна Декларація ЮНЕСКО [4], яка передбачала заборону клонування людини та контроль над усіма подібними роботами у всіх державах. Однак у цих документах чітко не встановлювалося, яке саме клонування було заборонено. Стаття 3 Хартії Європейського Союзу про основні права проголошує право на цілісність особистості. Як гарантія здійснення цього права встановлюється заборона репродуктивного клонування. На відміну від Додаткового протоколу 1998 р. до Конвенції Ради Європи 1996 року, Хартія про основні права 2000 р. робить різницю між репродуктивним і терапевтичним клонуванням. І останній тип клонування Хартією не забороняється.

Сьогодні наявні два доводи: з одного боку, створення банку генетично ідентичних донорських органів і продовження життя конкретної людини, з іншого – небезпека повної зміни природи людини, що може призвести до загибелі [5]. Проблема клонування людини – насамперед проблема етична. Людина втручається у сферу буття, за яку не відповідальна через свою природу, що тягне за собою непередбачувані наслідки. Невипадково представники основних релігійних течій у сучасному світі виявляють різко негативне ставлення до клонування людини.

З юридичного погляду, клонування людини вступає в протиріччя з низкою найважливіших прав особистості, із правом на людську гідність та правом на цілісність особистості. Поява клону людини призведе до низки правових проблем. Першою ж проблемою стане питання про те, чи буде клон людини суб'єктом права, і якщо так, то чи буде його правосуб'єктність збігатися із правосуб'єктністю людини-оригіналу. Другою стане врегулювання відносин між оригінальною особистістю і її клоном, наприклад стосовно ідентифікації особистості, правонаступництва, сімейних відносин тощо.

Виходячи з вищезазначеного, напрям правового регулювання в кожній країні визначається стосовно того, яку сторону приймає та чи інша держава. На нашу думку, для України доречно було б розвивати питання щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини, адже це є більш безпечним, доступнішим та, найголовніше, законодавчо врегульованим КК України, Законом України «Про трансплантацію анатомічних матеріалів». Але існує проблема у сприйнятті українським населенням ідей донорства, особливо посмертного, що могло б вирішити проблему дефіциту донорського матеріалу.

Більшість держав світу заборонили в тій чи іншій правовій формі клонування людини [6], так само й Україна, прийнявши 14 грудня 2004 року Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» (далі – Закон) [7]. У ст. 4 Закону зазначено, що за його порушення передбачається цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність. Що стосується кримінальної відповідальності, Особлива частина Кримінального Кодексу України не включає норм, що передбачають покарання за порушення Закону. У разі, якщо таке діяння буде вчинено на території України, воно може бути кваліфіковано за ст. 142 ККУ [8], а саме як незаконне проведення дослідів над людиною. Але слід зауважити, що в диспозиції цієї статті зазначено, що такі досліді повинні створювати небезпеку для життя чи здоров'я людини, тому така кваліфікація є не зовсім правильною, оскільки клонування

може і не передбачати тяжких наслідків. До того ж сама стаття була введена в дію в 2001 році із прийняттям ККУ, а вищезазначений Закон лише у 2004 р., що підтверджує те, що законодавець не передбачав цією статтею відповідальність за репродуктивне клонування людини.

Хоча і дуже повільно, заборона клонування людини набуває все більшого поширення у внутрішньому законодавстві держав і на міжнародному рівні.

Сьогодні цим питанням зацікавлені переважно розвинені країни, хоча проблема клонування стосується не тільки розвиненого світу. Клонування людини може бути здійснено за відповідного технічного забезпечення в будь-якій із країн, що розвиваються. Але, як правило, правове регулювання цієї сфери у них відсутня.

Оптимально було би ввести заборону клонування на основі універсального міжнародного договору, з пропозицією про це в ООН уже звернулися уряди Німеччини і Франції, але поки що жодного універсального акту в цій сфері не існує.

Найбільш поширена заборона клонування в Європі. Вона забезпечується у праві Європейського Союзу та на рівні національного законодавства окремих держав.

Розглянемо законодавство деяких європейських країн, що стосується питань репродуктивного клонування. Деякі з них ще в опрацьованні і потребують затвердження та лише розглядаються законодавчими органами.

Велика Британія – одне з найширших законодавств стосовно дослідження ембріонів, яке постійно оновлюється з появою нових технологій. Акт із ембріології та розмноження людини був прийнятий ще у 1990 році. Він разом з актом про клонування людини 2001 року забороняє репродуктивне клонування. Метою акту 2001 року є перешкодження репродуктивному клонуванню людини, яке наявне у Сполученому Королівстві, шляхом закріплення кримінальної відповідальності за введення штучно створеного ембріона до матки жінки [9].

У Франції в липні 2004 року був прийнятий новий закон, що забороняє репродуктивне клонування. Репродуктивне клонування було закріплено як злочин проти людського виду. За порушення цієї норми передбачається відповідальність у вигляді позбавлення волі строком на 30 років та штраф у розмірі 7,5 млн євро. Закон від 1994 р. також побічно забороняє репродуктивне клонування.

Німеччина вважається країною з найсуворішим законом про дослідження ембріона в Європі. Акт із захисту ембріона 1990 року забороняє репродуктивне клонування та передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком на 5 років та штрафу, якщо воно буде здійснене. У розділі 6 (3) акту закріплюється, що будь-яка спроба здійснення клонування також передбачає відповідальність.

В Італії репродуктивне клонування було заборонено законом, прийнятим у 1997 році. У лютому 2004 італійський парламент затвердив закон 40/2004, який регулює медично-допоміжну репродукцію в Італії. Згідно зі статтею 10, розділом 7 цього закону, клонування за допомогою трансплантації ядер та експерименти над ембріонами були заборонені. Порушення норм закону тягне за собою позбавлення волі строком до двадцяти років.

У багатьох країнах світу норма про відповідальність за репродуктивне клонування була включена до їхніх Кримінальних кодексів, зокрема в Іспанії у 1995 р., у Сальвадорі у 1997 р., у Колумбії у 2000 р., в Естонії у 2001 р., у Мексиці (федеральний округ) у 2002 р., у Молдові у 2001 р., у Румунії у 2004 р. У Словенії відповідні зміни до КК внесені у 2002 р., у Словаччині – в 2003 р. Кримінальний кодекс Франції доповнено нормою, що передбачає відповідальність за клонування згідно з Законом про біоетику від 6 серпня 2004 р. [5]. Тому, взявши до уваги іноземний досвід, Україні доцільно було би внести доповнення до КК України для реалізації положень Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини».

Слід зазначити, що репродуктивне клонування заборонене не в усіх країнах. Як правило, дозвіл на здійснення цих дій містять у своїх законодавствах ті країни, що тільки починають розвиватися. Дослідники у цій сфері і використовують їх для обходження «права» в цій галузі; також подібні дослідження проводяться на нейтральних водах, на судні-госпіталі. Так, у 2003 році в Японії народилася третя у світі клонована дитина; в 2012 р. у США вчені змогли виростити клонованого ембріона поза організмом матері. Попри це, знання, що ми маємо про клонування нині, або ті, що будуть отримані у майбутньому, повинні проходити біоетичну експертизу задля зменшення кількості негативних наслідків.

Отже, у ХХ – на початку ХХІ століття суспільні відносини, пов'язані із біомедициною, зумовили формування відповідного правового механізму регулювання. Відтепер науковцям та юристам необхідно дослідити всі аспекти та загрози, що стосуються клонування людини, та привер-

нути увагу світової спільноти та законотворців на важливість цього питання.

Враховуючи суперечливість поглядів щодо репродуктивного клонування, можливе виникнення складнощів у способах його врегулювання на міжнародному рівні, тому важливим є задоволення інтересів всіх членів світової спільноти та пошук компромісних рішень. Недостатня вивченість біологічних і соціальних наслідків клонування людини перешкоджає вибору оптимального правового режиму дослідження у цій сфері, який визначається співвідношенням позитивних результатів і можливих негативних наслідків цих досліджень.

Україна ще в 2001 році визначила свою позицію щодо репродуктивного клонування людини. Як наслідок, беручи до уваги іноземний досвід, виникла необхідність доповнити КК України нормами, що регулювали б відповідальність за здійснення репродуктивного клонування людини, а також за фінансування таких дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федоров Г.К. Теория государства и права. Г.К. Федоров. – Кишинев : Pressa, 1998.
2. Триньова Я. *Юридичний вісник України* №№ 1 – 2 (966 0 967) 4-17 січня 2014 р. - с.10–11.
3. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення 19. 10. 21)
4. Загальна декларація про геном людини та права людини від 11.11.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_575 (дата звернення 20. 10. 21)
5. Хімченко С. До питання криміналізації клонування людини. *Национальный юридический журнал, теория и практика.* 2017. С. 151–153.
6. Сергій Зленко В Україні заборонили репродуктивне клонування людини 10.01.2005 URL: <http://www.scenter.kiev.ua/news/archive/news:cloning>
7. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004. *Відомості Верховної Ради України*, 2005, № 5, ст.111.
8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-IV> (дата звернення 21. 10. 21)
9. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25–26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 21. 10. 21)
10. Benesch S. et al, *International Customary Law and Antipersonnel Landmines: Emergence of a New Customary Norm*, Landmine Monitor Report.